Redaktörens förord med några reflektioner över ämnet militärhistoria och introduktioner till artiklarna i tidskriften

av Björn Körlof

NU ÄR DET dags för utgivning av ännu en spännande upplaga av *Militärhistorisk Tidskrift*. Redaktören vill återigen tacka för många uppmuntrande ord på vägen och för gott samarbete med Försvarshögskolan. Ett särskilt tack går naturligtvis till skribenterna som tagit sig tid att läsa in, skriva ner (och brottats med kraven på fotnoter!) för att de många tankar som nu återfinns i tidskriften skall hålla hög kunskapsnivå och bidra med väl belagda och intressanta nedslag i den omfattande militärhistorien. Jag vill även särskilt tacka de professorer som tagit sig tid att från vetenskaplig synpunkt särskilt granska de artiklar som ryms under rubriken Tidskrift. Det är professor Maria Sjöberg i Göteborg, fil dr Sören Nörby vid danska Försvarsakademien och Nils Erik Villstrand i Åbo som denna gång svarat för den vetenskapliga granskningen. Det är av stor betydelse för tidskriftens renommé att de kvalificerade artiklarna undergår kritisk vetenskaplig granskning så att den fackvetenskapliga världen med förtroende kan hänvisa till artiklar som förekommer i den, liksom även att skribenterna får ett ”kvitto” på att deras arbete håller tillräckligt hög nivå.

I likhet med de tidigare tre numren jag skött som redaktör inleder jag även denna gång med en kort reflektion över något intressant ämne med anknytning till militärhistoria. I år vill jag lyfta fram några tankar som berör frågor om katastrofala felbedömningar av den som startar krig i tron att en snabb och enkel seger står att vinna.

Felbedömningar av förutsättningarna att vinna krig, helst snabbt, ligger bakom flera stora debacler i krigshistorien. Ibland har sådana felbedömda krig förlorats snabbt på några dagar eller veckor, ibland har kriget tagit månader innan förlusten är ett faktum, men även åratals krigande med slutliga stora nationella nederlag för den som startade dem visar att en grundläggande, från början gjord felbedömning, ändå måste tillskrivas utgången.

Den som startar krig har väl oftast förutsatt att kriget skall vara över relativt snabbt och att seger skall nås utan mycket stora uppoffringar. Hur det kan komma sig att så stora felbedömningar gjorts i dessa avseenden gång på gång under krigshistoriens förlopp är på många sätt intressant och lärorikt att studera. Frågeställningarna är naturligtvis mycket komplexa på många sätt och de faktorer som spelar in för att en optimistisk och relativt realistisk plan skall misslyckas kan inte sällan vara mer eller mindre oförutsedda. Några generella faktorer förefaller dock oftare spela in än andra.

Överskattning av den egna förmågan och underskattning av motståndaren förefaller vara en sådan faktor som ofta spelar in, liksom de stora svårigheterna att rätt bedöma

terräng och klimat, avståndsförhållanden som inverkar på logistik och olika psykologiska faktorer vad gäller moral och stridsanda hos de egna förbanden och hos motståndaren. Men en viktig faktor förefaller också vara att tanken på att vinna genom överraskning inte sällan visar sig vara för optimistisk och att motståndaren hunnit förbereda sig så att överraskningen misslyckas och kriget därigenom blir en långdragen konflikt där andra faktorer kommit att spela större roll än den militära överlägsenhet som bedömdes föreligga från början.

För Hitler var drivkraften bakom hans anfall mot Sovjet 1941 i huvudsak ideologiskt betingad. Kriget mot Sovjet och bolsjevismen var enligt Hitler oundvikligt eftersom kommunismen syftade till världsherravälde och därför skulle växa till ett alltmer allvarligt hot mot Tyskland. Hitlers storgermanska rike liksom viktiga försörjningsfrågor krävde också stora landområden i Östeuropa och nödvändiggjorde att Sovjet betvingades. Det synes som om Hitler var väl införstådd med att den amerikanska växande styrkan långsiktigt skulle spela en stor roll för kriget i Europa, varför han också bedömde att han måste söka förhindra ett samtidigt krig både i öster och i väster, varför nedkämpning av Sovjet måste ske snabbt. Att Hitler starkt kom att nedvärdera den sovjetiska militära förmågan efter Stalins svårigheter under finska vinterkriget spelade uppenbarligen en inte oväsentlig roll för hans beslut om att söka knäcka Sovjet (”lerkolossen”) i ett blitzkrig som skulle vara avslutat under hösten 1941. Att Hitler hyste en stark tro, t o m övertro, på de tyska förbandens krigsduglighet, inte minst efter att Frankrike snabbt besegrats och tvingats till en förödmjukande fred, spelade säkert också in som en psykologisk faktor. Här förefaller dessutom tron på överraskningens avgörande effekt spela en inte oväsentlig roll då han lyckats knäcka Polen på mycket kort tid och besegrat Frankrike med skickligt genomförd blitzkrigstaktik. Att flera tyska generaler avrådde från företaget mot Sovjet är belagt, men de förmådde inte ändra Hitlers stora plan på att under sin livstid besegra det bolsjevikiska riket och i stället skapa det storgermanska riket.

Att hans överraskande attack mot Sovjet likväl inte kom att lyckas berodde på flera faktorer vars inverkan han underskattade. De kan sammanfattas i följande fyra punkter;

Den första var Sovjets förmåga att skapa militär uthållighet i tid och rum trots att landet förvisso överraskades av tyskarnas plötsliga anfall och trots att Sovjet tvingades till stora förluster under inledningen av kriget. Här underskattade Hitler tydligt Sovjets förmåga att i en strategisk fördröjande defensiv kunna hålla tyskarna militärt stången och från områden långt bak i landet bygga upp en omfattande krigsindustri som gjorde det möjligt att småningom växla till offensiv krigföring med successivt allt fler inkallade soldater och väl utrustade förband.

Den andra var en underskattning av klimatets och terrängens inverkan på de tyska förbandens rörlighet och anfallshastighet, en faktor som under senhösten 1941 i hög grad underlättade sovjets strategiska defensiv och fick utslagsgivande betydelse då Hitler misslyckats med att ta Moskva och inte förmådde hålla offensiven i gång under vintern. De mycket långa avstånden, de dåliga vägarna och järnvägarna innebar stora logistiska svårigheter för tyskarna när kriget drog ut på tiden och stora förbandsmassor, vilka i stor omfattning saknade vinterutrustning, skulle underhållas långt borta från Tyskland.

Den tredje kan sammanfattas som en underskattning av den sovjetiska ledningens förmåga att skapa nationell sammanhållning i kampen mot Nazityskland, där Hitler räknat med att Stalins bolsjevikregim i stäl-

let skulle falla samman inför den tyska anstormningen.

Den fjärde faktorn kan sammanfattas som en underskattning av förmågan att upprätthålla en hög stridsmoral och framåtanda i de egna tyska förbanden när kriget drog ut på tiden, förlusterna växte och förståelsen för krigets syften långt inne i de ryska stäppområdena minskade.

Dessa faktorer synes ha en egendomlig förmåga att uppträda mer eller mindre likartat när man söker förstå hur Japan också felbedömde förutsättningarna att snabbt besegra den amerikanska Stillahavsflottan och därefter framgångsrikt försvara sitt etablerade välde i Sydostasien.

Att Japans militärledning, som i praktiken också var dess politiska ledning, besjälades av en stornationalistisk ideologi som innebar japanskt herravälde i Sydostasien var en viktig bakgrundsfaktor till kriget mot USA, Storbritannien och Kina, vilka uppfattades stå hindrande i vägen för den japanska imperialistiska ambitionen. Att tvinga bort det brittiska samväldet från Sydostasien, hålla USA borta från Filippinerna och stora delar av Oceanien och förvandla Kina till en lydstat kan utläsas ur de japanska krigsmålen. En bakomliggande viktig faktor var att Japan upplevde sig starkt hotat att avskäras från sitt livsviktiga behov av olja som, om det skedde, skulle undergräva den industriella basen i landet, omöjliggöra en nödvändig industriell utveckling, undergräva militär förmåga och hota en rimlig försörjning av landets stora befolkning.

Japans militärledning bedömde att såväl Storbritannien som USA inte skulle kunna nämnvärt inverka på en plötslig attack som dels snabbt besegrade de brittiska och amerikanska styrkorna i Sydostasienområdet (Burma, Singapore, Hongkong, Filippinerna m fl), dels slog ut de flottstyrkor som dessa nationer förfogade över i Sydostasien och i Stilla Havet. Japan bedömde också att det skull finnas stor acceptans hos folken i de områden som erövrades för en japansk dominans, då såväl Storbritannien som USA lätt kunde utmålas som kolonialmakter och att Japan i själva verket stod för en befrielse från dessa. Efter att Japan tillvunnit sig herraväldet över dessa områden skulle det, enligt den japanska ledningens bedömning, vara möjligt för Japan att långsiktigt och framgångsrikt också försvara dessa områden. I denna bedömning ingick då inte minst att främst Storbritannien men även USA inte skulle förmå sina respektive nationer till ett långvarigt och kostsamt krig fjärran från hemlandet då den egna nationen inte var påtagligt hotad. Att den amerikanska ekonomin och näringslivet skulle mäkta med att driva krig både i Europa och i Fjärran Östern bedömdes av Japans ledning som oöverstigligt. Bedömningen var alltså den att dessa länder mer eller mindre motvilligt skulle tvingas acceptera den nya japanska ordningen i Fjärran Östern och Stilla Havet.

Det fanns dock eftersinnande personer i den högsta militära ledningen i Japan, främst amiralen Isoroku Yamamoto (1884–1943), som varnade för underskattning såväl av den brittisk-amerikanska viljan att uthålligt slå militärt tillbaka, liksom att samla sina nationers befolkning kring detta, men han varnade också starkt för underskattning av främst det amerikanska näringslivets växande oerhörda styrka sedan det börjat ställas om för krig. Detta var faktorer som Japan på längre sikt inte skulle kunna bemästra, enligt Yamamoto. Han talade dock för i stort sett döva öron.

Det visade sig i stort sett korrekt bedömt att britter och amerikaner blev strategiskt överrumplade av de omfattande och framgångsrika militärt starka angreppen på dessa länders positioner under inledningen av den japanska militära aggressionen, och att de

bägge nationerna därför tvingades till en relativt långvarig strategisk defensiv. Men en stor och för Japan ödesdiger felbedömning låg i att ledningen där inte förutsett med vilken målmedvetenhet, uthållighet och styrka statsledningarna i USA och Storbritannien liksom deras befolkningar gick in för uppgiften att i grund besegra Japan, liksom att den amerikanska ekonomin och näringslivet skulle visa sig helt övermäktigt och vara motorn i att besegra såväl Japan som Tyskland.

Delvis liknande felbedömningar gjordes av den sovjetiska ledningen inför angreppet på Finland som ledde till Vinterkriget 1939–1940. Bakom angreppet låg en insikt i att Sovjet skulle kunna hantera Finland utan ingripande från Tyskland, något som blev en realitet efter Molotov-Ribbentroppakten. Men angreppet förestavades inte minst av ideologiska och imperialistiska skäl. Sovjet hade aldrig i grunden godtagit Finlands självständighet 1918 utan ansåg att landet i grunden hörde till Sovjet och att förverkligandet av detta mål nu kunde ske då Finland stod militärt övergivet. Att Finland stod helt övergivet av Tyskland genom Molotov-Ribbentroppakten visade sig dock vara en felbedömning då Frankrike och England relativt snabbt efter krigsutbrottet förklarade sig beredda att militärt hjälpa Finland genom en inmarsch via Norge och Sverige, något som skulle medfört att dessa länder blivit krigförande mot Sovjet. Det står också klart att Sovjet i grunden felbedömde den finska statsledningens förmåga att samla folket till ett genuint och tappert motstånd. Bakgrunden till denna stora felbedömning från Stalins och Molotovs sida står i hög grad att finna i att den sovjetiske ambassadören i Finland matat sina uppdragsgivare i Moskva med helt felaktig information om folkstämningen i landet, om lojaliteten mot statsledningen och respekten för Mannerheim som överbefälhavare. Ambassadören hävdade att det skulle vara mycket lätt att snabbt åstadkomma revolution i Finland om den fick någon militär hjälp från Sovjet, samt att folket och soldaterna hatade ”slaktarkapitalisten” Mannerheim och hans ”fascistiska regim” och därför inte skulle slåss mot det socialistiska broderfolket i Sovjet.

Till detta kom att Sovjet misslyckades med ett överrumplande angrepp då den finska underrättelsetjänsten väl uppfattade den militära uppmarschen mot Karelska näset, något som fick Mannerheim att mobilisera försvaret i tid. Sovjet hade planerat för att besegra Finland på ca tre veckor och inlemma landet i Sovjet före julen 1939. Men ryssarna mötte i stället ett väl förberett och organiserat motstånd på alla frontavsnitt och råkade ut för omfattande militära misslyckanden, något som gjorde ett snabbt avgörande omöjligt. När hotet mot Sovjet av ett franskt-brittiskt ingripande i kriget via Norge och Sverige kunde uppfattas som en realitet och hotet om ett långvarigt guerillakrig mot Sovjet inne i Finland kunde bli en kostsam fortsättning, såg sig Stalin tvungen att sluta fred, då han inte ville ha Frankrike och Storbritannien som motståndare om han tvingades till en uppgörelse med Hitler.

Sovjets felbedömningar och utgången av Vinterkriget ledde dessutom med hög sannolikhet till att landet på nytt fick Finland som motståndare när Hitler angrep Sovjet sommaren 1942.

Ytterligare ett exempel kan visa på flera av de nyss berörda faktorerna; det gäller också Argentinas plötsliga erövring och ockupation av Falklandsöarna våren 1982. Angreppet motiverades från politiska och historiska utgångspunkter med att öarna ”egentligen” hörde till Argentina. Den mest påtagliga felbedömningen från Argentinas sida gällde naturligen britternas omedelbara beredvillighet att gå i krig och återerövra öarna efter angreppet. Argentina hade med största

sannolikhet föreställt sig att Storbritannien och världen i övrigt, efter diverse diplomatiska protester, skulle acceptera att öarna övergick till Argentina och att en fullskalig brittisk militär invasion av öarna låg bortom det politiskt rimligas gräns. Argentina felbedömde således i grund den brittiska premiärministern Margret Thatchers kraftfulla reaktion och hennes förmåga att samla det brittiska folket och i stor utsträckning även FN-medlemmarna bakom sig. Denna felbedömning medförde att det argentinska militära motståndet på öarna kom att bli svagt och vankelmodigt när de brittiska styrkorna närmade sig.

Det ter sig inte – mot dessa bakgrundsbeskrivningar – obefogat att ställa sig frågan om Putin nu gjort en stor felbedömning vad gäller angreppet (en s k ”speciell militär operation”) mot Ukraina våren 2022. En första felbedömning kan mycket väl gälla att Väst (Nato och EU), till skillnad från när angreppet på Krim iscensattes, nu reagerat med kraft såväl vad gäller ekonomiska sanktioner mot Ryssland liksom med omfattande militär och annan hjälp till Ukraina, något som Putin sannolikt inte föreställt sig skulle ske i så stor omfattning, eftersom det tidigare angreppet på och annekteringen av Krim möttes valhänt och svagt från Väst. Putin kan således mycket väl ha intalat sig själv att han skulle lyckas även denna gång med att undvika omfattande reaktioner från Väst, särskilt om han lyckats sätta in en ny regim i Kiev kort tid efter angreppet. Men felbedömningarna kan också gälla såväl förutsättningarna för ett statskuppsliknade övertagande av regeringsmakten i Kiev (som tydligen helt misslyckades), som förutsättningarna för att snabbt besegra de ukrainska militära styrkorna som i skrivande stund framgångsrikt slagits i över tio månader. Även de förhållanden som visar att den ukrainska befolkningen inte solidariserat sig med Ryssland utan tvärtom visat prov på stor motståndsanda visar på en genuin felbedömning vad avser folkstämningen i Ukraina.

Skall de nu gjorda funderingarna sammanfattas med utgångspunkt i de redovisade exemplen förefaller det finnas mönster i återkommande felbedömningar vad gäller flera fundamentala faktorer från den sida som startar krig.

En första faktor är övertygelsen om den egna ideologins överlägsenhet och dess psykologiska inverkan på ledningens förmåga att kallt bedöma de styrkemässiga förhållandena. En alltför positiv bedömning av den egna styrkemässiga överlägsenheten, både vad gäller förutsättningarna för att på kort sikt åstadkomma överraskning och fait-accompli och att tvånget för motståndaren att gå in i ett långvarigt och kostsamt krig för denne bedöms bli övermäktigt, varför det som erövrats i det långa loppet kan behållas. Underskattning av motståndarens vilja och förmåga att slåss omedelbart och länge är således en viktig faktor.

En andra faktor är missbedömning av motståndarens förutsättningar att – om det inledande angreppet inte omedelbart leder till kollaps – ekonomiskt, industriellt, befolkningsmässigt och därigenom militärt bjuda allt större motstånd, småningom kunna övergå till offensiv och slutligen besegra den anfallande.

En tredje faktor är underskattning eller stora felbedömningar av folkstämning och motståndsanda hos den anfallna statens befolkning och inte sällan en egendomlig föreställning om att den egna sidan kommer att uppfattas som en ”rättvis befriare” av den anfallna statens befolkning.

Forskning om orsaker till krig och om felbedömningar vad avser de inledande faserna av krig är intressanta att ta del av. Frågan är om de faktorer som här lyfts fram – fler finns säkert! – spelar roll, går att skapa sys-

tematik om och sålunda bygga upp generella hypoteser som går att pröva, d v s göra vetenskap av.

Efter dessa inledande sporadiskt hämtade funderingar kring felbedömningar som orsaker till krig och krigsförlopp är det dags att övergå till några kommentarer till innehållet i årets upplaga av *Militärhistorisk Tidskrift*.

Den första artikeln i årets upplaga av tidskriften rör skotska förbands insatser vid belägringen av Stralsund 1628, och inte minst befälhavaren Alexander Leslie, den skotske marskalken som tidigare tagits i svensk tjänst. För sina insatser vid hävandet av belägringen belönades han av den svenske kungen med en särskild guldmedalj. Artikeln belyser dels mycket intressant själva det krigshistoriska förloppet vid belägringen och de skotska förbandens insatser, men inte minst också historien runt denna medalj och även vissa andra hedersbetygelser som kom till stånd under trettioåriga kriget. Artikeln är skriven av professor Steve Murdoch, verksam vid St Andrews University i Skottland och Karin Tetteris, doktorand i konsthistoria vid Stockholms universitet.

Den svenska flottan fyller i år 2022 500 år och jag har därför bett ledamoten i Kungl Krigsvetenskapsakademien, kommendören Lars Wedin, att söka beskriva det strategiska och operativa dilemma den svenska flottan haft under dessa femhundra år vad gäller basering och insats mellan viktiga intressen i Östersjön och Västerhavet. Lars Wedin har gripit sig an detta ämne med betydande sakkunskap och lyckats bemästra de viktiga och komplexa frågeställningarna på ett gediget sätt. Frågeställningarna förefaller dessutom vara helt eller delvis tidlösa p g a vårt landområdes belägenhet mellan haven, och passagen genom Öresund var, är och förblir en förträngning som måste spela stor roll i planeringen för hur vår flotta skall nyttjas i olika krigsfall. Hans artikel förtjänar att läsas av alla som vill få ett perspektiv på flottans roll i försvaret av Sverige under gången tid. Wedins analyser ger också en god inblick i de tidlösa förhållanden som spelar roll även i överväganden om vår marina strategi i vår tid, inte minst mot bakgrund av en trolig svensk Nato-anslutning.

Militärhistorisk tidskrift har tidigare belyst attachérapporteringens betydelse för historisk förståelse av säkerhetspolitik och försvarspolitik, men samtidigt också visat att denna rapportering ofta förbisetts i beslutsfattande där sådant underlag borde varit med. Fredrik Eriksson, verksam vid FHS militärhistoriska avdelning, som tidigare skrivit i detta ämne *(MHT* 2019) återkommer nu med en intressant skildring av attachérapportering från Baltiska stater under 1930-talet. Hur läget uppfattades från denna horisont, klämda som dessa stater var mellan Stalins Ryssland och Hitlers Tyskland, ger flera nya insikter i hur farligt små stater lever när auktoritära stormakter kastar blickar på sin omgivning. Erikssons artikel visar indirekt också på mycket viktiga inslag i och ger kunskaper om de baltiska staternas inre förhållanden vad gäller minoriteter, språkfrågor, social sammanhållning etc. Dessa kunskaper är viktiga än idag för förståelse av de baltiska staternas historia och deras sätt att förhålla sig till omvärlden.

I avsnittet *Analys och perspektiv* återfinns två artiklar med något olika innehåll. Den första är skriven av översten Bo Hugemark, välkänd för många som skribent om olika verk med inriktning mot säkerhetspolitik, strategi, operationer och taktik i svenska perspektiv, och handlar mer specifikt om krigsplanläggningen i Övre Norrland under skiftande utrikes- och säkerhetspolitiska förhållanden. Läser man den och samtidigt tar del av den tidigare artikeln av Lars Wedin om svenska flottans dilemman, ges ett insiktsfullt perspektiv på vårt lands re-

lativa utsatthet för olika typer av hot från olika geografiska riktningar i ett längre tidsperspektiv.

I avsnittet *Analys och perspektiv* återfinns också en artikel med ett litet speciellt innehåll. Framlidne arkitekten Ejnar Bergs maka Marianne har nämligen till mig överlämnat ett av honom författat och kvarlämnat opublicerat manus som berör militära byggnader i Stockholm. Ämnet är på många sätt intressant då det belyser såväl de rent militära behoven i Stockholm som intressekonflikter om såväl mark som synsätt på arkitektonisk utformning av olika mer eller mindre dominerande byggnader i huvudstaden. Artikeln förtjänar väl en plats i vår tidskrift och jag vill framföra ett tack till Marianne Berg och till dottern Monica Nanni som bistått med att få fram den lista på skrifter av Ejnar Berg som bifogas artikeln.

I avsnittet *Litteratur* har två böcker recenserats som nyligen utkommit på olika förlag.

Böckerna har onekligen ett visst gemensamt fokus. De avser nämligen specialoperationer och specialförband i ett svenskt sammanhang. Den första boken, recenserad av general Johan Kihl (som själv gjorde värnplikt vid ett av våra sista beridna jägarförband), tar ett brett och långt historiskt perspektiv på olika specialförband och dessas användning under olika såväl militära som politiska förhållanden. Dessa förband och operationer tillhör ofta händelseförlopp som av många viktiga skäl varit sekretessbelagda. Författarna, som alla är verksamma vid FHS militärhistoriska avdelning, har gemensamt lyckats åstadkomma ett spännande översiktligt verk om dessa ofta glömda förhållanden i svensk militärhistoria.

Vid läsning av Lars Ericson Wolkes recension av boken om Karl XII:s drabanter, skriven av Lars Ingesson, ges en inblick i en kår som omgetts av ett visst ”skimmer”. Boken har dock ett fokus som kanske inte tillhör det vanliga, nämligen att söka belysa denna kårs olika sjukdomar med stöd i olika bevarade recept från 1700-talet. Men boken ger också en god inblick i denna drabantkårs tillkomst, och dess verksamhet under Karl XII:s olika krig.

Boken och recensionen väcker osökt erinringar av andra elitstyrkor under historien med delvis samma uppgifter, d v s skydd av en härskare och för särskilda krävande stridsuppgifter. Den fornnordiska hirden är en typisk sådan företeelse och Djingis Khan utvecklade tidigt en särskild skyddsstyrka för sitt eget behov, men också för särskilt krävande insatser i strid. Den bestod av 1000 ryttare, benämndes ”keshig” och lär ha igenkänts på att alla hästar i styrkan var svarta.

Jag hoppas att detta nummer av *Militärhistorisk Tidskrift* ska väcka intresse och engagemang för militärhistoriska frågor och läsekretsen får gärna ta kontakt med redaktören och komma med förslag på ämnen liksom självfallet även att fatta pennan och söka belysa något spännande ämne som kan beredas plats i tidskriften.

Björn Körlof
Redaktör för *Militärhistorisk tidskrift*
Ordförande i Avdelning V i Kungl Krigsvetenskapsakademien